

3

แนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟูบูรณะ และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณลุ่มน้ำฯ อย่างสมดุลและยั่งยืน

นพรัตน์ บำรุงรักษ์ และคณะ*

จากความเสื่อมโทรมและการเปลี่ยนแปลงของสภาพทรัพยากรลุ่มน้ำ ทั้งด้านทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรสัตว์น้ำ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรพืช ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรสัตว์ป่า จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอนุรักษ์ พื้นฟูบูรณะ และการใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งของประเทศ ทั้งในแง่เอกลักษณ์ของพื้นที่ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทรัพยากรทางเกษตรและแหล่งประมงที่อุดมสมบูรณ์ จากศักยภาพต่างๆ ทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดทำให้พื้นที่ถูกคุกคามด้วยกระแสพัฒนาที่ขาดการให้ความสำคัญแก่มิติด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหาในพื้นที่ เริ่มตั้งแต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของพื้นที่ชุมชน การทับซ้อนกันของเขตเกษตรกรรมและเขตอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นไปอย่างไร้ระบบเนื่องจากไม่ได้มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรที่มีอยู่ไว้ล่วงหน้า การขยายตัวของภาคเกษตรยังทำให้พื้นที่ป่าลดทอนลงเพราะถูกนำไปใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยไม่มีการสร้างทดแทน ซึ่งพื้นที่ป่าเหล่านี้เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำและมีลักษณะภูมิประเทศลาดชัน ดังนั้น เมื่อมีการหักล้างถางพงและเปิดหน้าดินเพื่อขยายเป็นพื้นที่เกษตร จึงก่อให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดินสูง ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินสูญเสียไป รวมทั้งปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนและพื้นที่ป่าพรุถูกทำลาย ก่อให้เกิดผลเสียด้านแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งประสิทธิภาพในการเก็บน้ำของพรุเพื่อปล่อยลงทะเลสาบก็สูญเสียไปด้วย

* นพรัตน์ บำรุงรักษ์ และพิสุทธิศักดิ์ ทรงเคชาไกรวุฒิ สถาบันวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ชาญชัย ธนาวุฒิ ภาควิชาธรณีศาสตร์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ช่อทิพย์ ปุรินทวรกุล, วชิระ เหล็กนิ่ม และ จรัส สิริดิวงศ์ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

นอกจากนี้ การลดลงของพื้นที่ป่ายังก่อให้เกิดปัญหาด้านการขาดแหล่งดูดซับน้ำ ก่อให้เกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง แต่ในฤดูฝนจะเกิดการไหลบ่าของน้ำและการพังทลายของหน้าดิน ส่งผลสืบเนื่องให้คุณภาพน้ำในลำคลองต่างๆ ลดลง เกิดการตื้นเขินของทะเลสาบ น้ำเต็มรุกกล้าเข้าไปในทะเลสาบตอนกลางและทะเลสาบตอนบนเพิ่มขึ้น กระทบต่อระบบนิเวศ ก่อให้เกิดการสูญเสียสมดุล

จากปัญหาที่รุนแรงดังกล่าวข้างต้น จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องจัดการให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ผดุงรักษาระบบนิเวศที่จะช่วยเกื้อกูลวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างสมดุล ดังนั้น แผนแม่บทเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำ ป่าพรุ และป่าชายเลน จึงถูกจัดเป็นส่วนหนึ่งของวาระลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อใช้เป็นแนวทางการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาให้มีสภาวะแวดล้อมทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์ และเป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข รวมทั้งสามารถรักษาสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

จากการวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของลุ่มน้ำ และการบริหารจัดการปัญหาต่างๆ ของโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่ามีปัญหาสำคัญคือ

- ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- แผนหรือนโยบายที่มี ไม่สามารถนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติที่เห็นผลได้
- โครงการส่วนใหญ่จัดทำขึ้นเพื่อ แก้ปัญหา มิใช่ ป้องกันปัญหา
- การบังคับใช้กฎหมายยังไม่เข้มแข็งพอ ขาดศักยภาพในการทำงาน
- ขาดข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมที่เชื่อถือได้และขาดข้อมูลที่เป็นช่วงติดต่อกันหลายปี ข้อมูลบางอย่างมาจากหลายแหล่งและไม่ตรงกัน

เพื่อที่จะให้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของลุ่มน้ำให้ได้ผลมากยิ่งขึ้น จะต้องมีการกลไกที่สามารถกำหนดกลยุทธ์ในการทำงานด้วยการจัดทำโครงการปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกเหนือไปจากการจัดการระบบนิเวศ ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 1 และ 2

3.1 การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน

เพื่อให้สามารถแปลงนโยบาย แผนงาน โครงการ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการจัดตั้งองค์กรหรือคณะทำงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่อย่างน้อยประกอบด้วยผู้แทนจาก 3 หน่วยงานหลัก คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการน้ำ ประมง และที่ดิน และจะต้องมีการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรดังกล่าวในการวางแผนการทำงานและการติดตามประเมินผลโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังต้องมีการแก้ไขกฎหมายหรือพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ตามความจำเป็นและความเหมาะสม

ทางด้านระบบข้อมูล จะต้องจัดตั้งระบบการติดตามตรวจสอบเพื่อติดตามประเมินผลการทำงานพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มน้ำ ตัวชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม และต้องมีการรวบรวมข้อมูลให้ทันสมัย และมีการเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอ

สาริต (2543) ได้เสนอแนะแนวทางการจัดการที่ควรสนับสนุนให้เกิดระบบการทำงานร่วมกันแบบพหุภาคี อย่างเป็นระบบ ใน 5 ประเด็นที่สำคัญ คือ

(1) **การจัดสร้างทีมงานการจัดการสิ่งแวดล้อมของ อบต. และท้องถิ่นอื่นๆ** เพื่อให้เกิดความหลากหลายของกลุ่มในการร่วมคิดและร่วมแก้ปัญหาระหว่าง ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน ซึ่งจะเป็นจุดร่วมของการเชื่อมประสานกันในแนวราบและผลักดันข้อเสนอแผนงาน โครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากระบบแผนที่มียุทธศาสตร์และจากแหล่งงบประมาณของท้องถิ่นหรือแหล่งอื่นๆ ซึ่งทีมงานดังกล่าวควรประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ อบต. เทศบาล หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนกลุ่มองค์กรในชุมชน เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชน เป็นต้น

(2) **การศึกษาและพัฒนาระบบข้อมูลสิ่งแวดล้อมชุมชน** เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชนและเป็นปัจจัยไปสู่การกำหนดทิศทางและแนวทางการแก้ไขปัญหาของ อบต. ได้อย่างถูกต้อง ระบบข้อมูลที่ดีควรได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการควรประกอบด้วย

- การสำรวจและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดทำฐานข้อมูลดังกล่าวในระดับหมู่บ้านและตำบล
- การวิเคราะห์และจัดทำรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับตำบล
- การเชื่อมโยงข้อมูลกับ อบต. ใกล้เคียง เทศบาล และหน่วยงานระดับอำเภอ-จังหวัด ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

(3) **การวิเคราะห์สถานภาพและการแก้ไขปัญหาความเชื่อมโยงของปัญหาและพื้นที่คาบเกี่ยว** ควรประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ คือ

- การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และความเชื่อมโยงของปัญหาในพื้นที่ของ อบต. และปัญหาที่มีความคาบเกี่ยวกันกับ อบต. อื่น หรือเทศบาลใกล้เคียง
- กำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ และแนวทางการแก้ไขปัญหา ลำดับความสำคัญของปัญหาด้วยระบบข้อมูลที่จะทำขึ้นในแต่ละด้านของ อบต. และประสานเชื่อมโยงแนวทางดังกล่าวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และส่วนราชการระดับอำเภอ-จังหวัด

(4) **การจัดทำแผน และแผนร่วมกันของท้องถิ่นใกล้เคียง** โดยมีแนวทางที่สำคัญ คือ

- การวิเคราะห์กำหนดแนวทาง แผนงาน/โครงการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน และแผนงาน/โครงการ ที่สะท้อนถึงการแก้ไขปัญหาของพื้นที่คาบเกี่ยว เช่น ปัญหาขยะ ป่าไม้ และแหล่งน้ำ เป็นต้น
- การเปิดเวทีชาวบ้านและหรือประชาคมตำบลหมู่บ้านให้มีส่วนร่วมต่อแผนที่ได้จัดทำขึ้น และปรับปรุงและเผยแพร่แผนดังกล่าวแก่ประชาชนทั่วไป

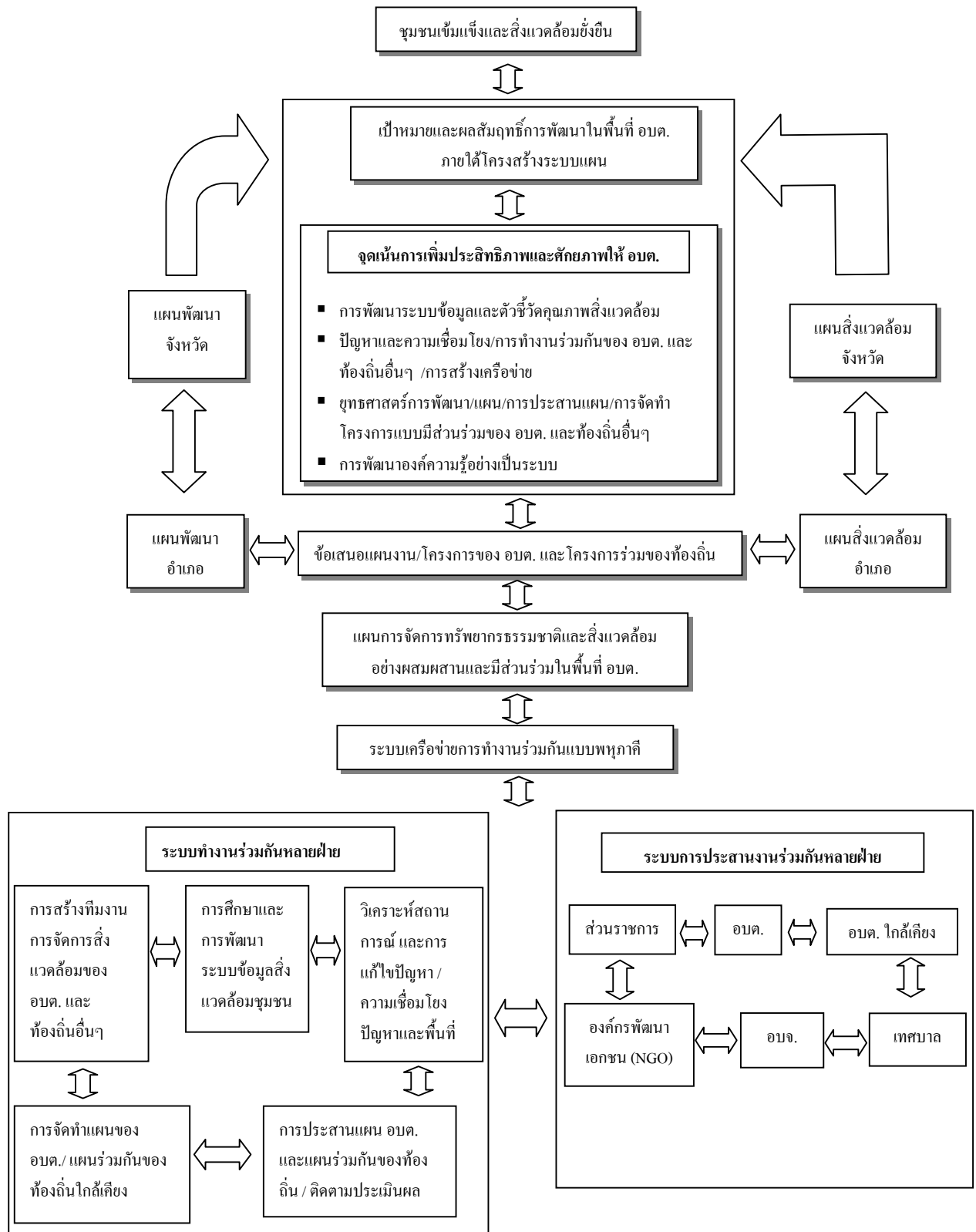
(5) การประสานแผน อบต. แผนร่วมกันของท้องถิ่น และการร่วมกันติดตามประเมินผลการดำเนินงานในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ (รูปที่ 3.1) คือ

- การประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายใต้ระบบแผน โดยพิจารณาถึงหลักเกณฑ์การสนับสนุน โครงการ ความเป็นไปได้ของโครงการที่บรรจุไว้ในแผน ระยะเวลาในการประสานแผนงาน และงบประมาณ เป็นต้น
- การประสานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ทำโครงการร่วมกันทั้งในด้านแผนงาน โครงการ แผนงบประมาณ ฯลฯ โดยใช้จุดเชื่อมประสานองค์กรและการประสานแผนตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการการวางแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2541
- การติดตาม ประเมินผล ปัญหา อุปสรรค และความสัมฤทธิ์ของแผนงานโครงการที่ได้จัดทำขึ้น

นอกจากนี้ สาริต (2543) ยังได้เสนอแนะอีกว่าการทำงานในระบบเครือข่ายการทำงานร่วมกันแบบพหุภาคีดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมุ่งเน้นในการดำเนินการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพให้ อบต. โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

- (1) การพัฒนาระบบข้อมูลและตัวชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยความร่วมมือกันทั้งในระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติ และระดับเครือข่ายการทำงานร่วมกันในพื้นที่ระดับตำบล
- (2) การให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาแก่เจ้าหน้าที่และประชาชนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบต่อการแก้ไขปัญหา ความเชื่อมโยงของปัญหา การทำงานร่วมกันของท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน
- (3) การให้การศึกษาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนา การจัดทำแผนการประสานงาน การจัดทำโครงการแบบมีส่วนร่วมของ อบต. และโครงการร่วมกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่นให้มีความพร้อมต่อการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ
- (4) การพัฒนาองค์ความรู้ให้กับชุมชนและประชาชนในพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยในกระบวนการพัฒนาความรู้ดังกล่าวควรให้ความสำคัญกับประชาชนทั่วไปมากขึ้น การคัดเลือกกลุ่มบุคคลเข้ารับการอบรมควรมีความเหมาะสมและหลากหลายมากขึ้น

หากการดำเนินงานในระบบเครือข่ายสามารถทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับตำบลเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้สามารถเป็นจุดเริ่มต้น หรือจุดประสานให้เกิดการดำเนินงานพัฒนาอื่นๆ ในพื้นที่ภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบยึดพื้นที่เป็นหลัก (AFPS – Area Function Participation System) ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดสรรงบประมาณ การวางแผน การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ชุมชน ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะเป็พื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน (ตารางที่ 3.1)



ที่มา : ปรับปรุงจาก สาริต (2543)

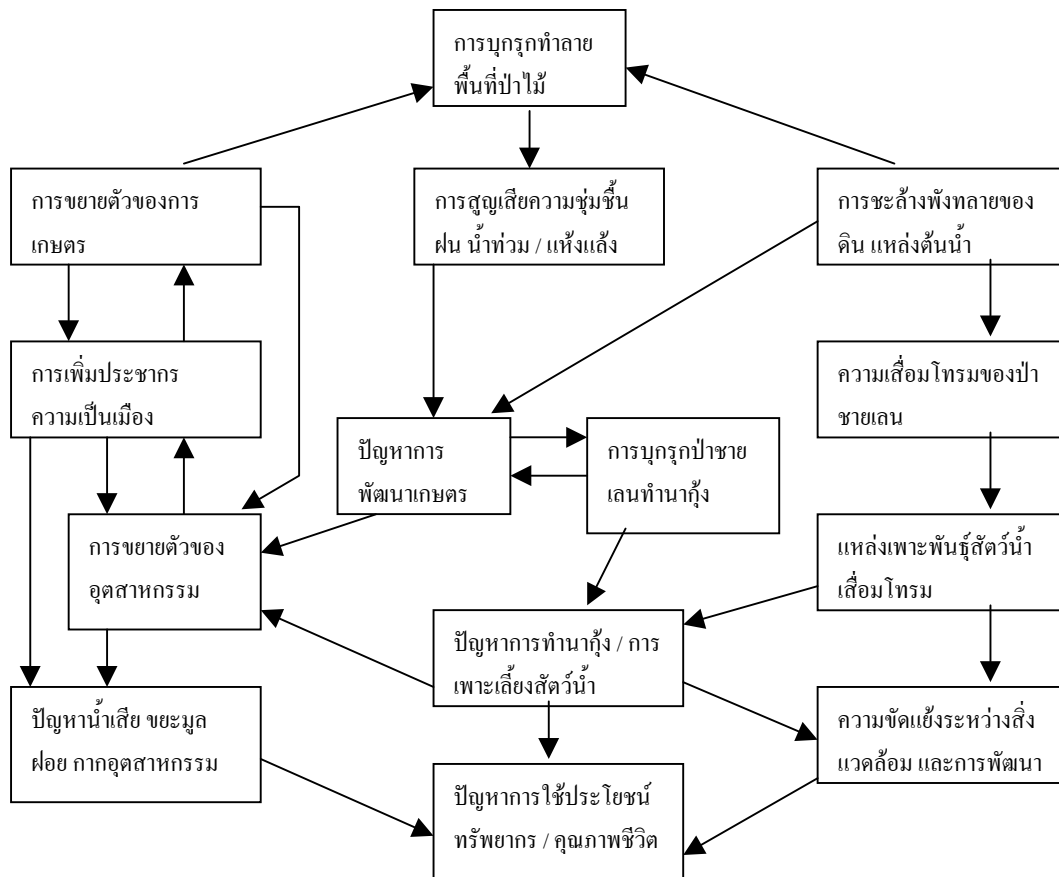
รูปที่ 3.1 รูปแบบและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล

ตารางที่ 3.1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบ การมีส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือ การมีส่วนร่วมของประชาชน
1. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร	การติดตามข้อมูล ข่าวสาร จากสื่อต่างๆ / เวที ประชุมสัมมนา	การพัฒนาระบบข้อมูล/การประชาสัมพันธ์/สื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ
2. การนำเสนอข้อมูลและการ แสดง ความคิดเห็น	การให้ข้อมูลความคิดเห็นผ่านสื่อต่างๆ ผ่านตัว แทน ผ่านแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์/ที่ ประชุม/สัมมนา	การสำรวจความคิดเห็น สาธารณะ การ สัมภาษณ์ออกแบบสอบถาม การ ประเมินผลกระทบทางสังคม
3. การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	การติดตามผล ประเมินผล/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร/ ร่วมคิด ร่วมเสนอข้อมูลแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นผ่านทางจดหมายข่าว/ที่ประชุม หรือคณะทำงาน	การปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ/ การประชุมรับฟัง ความคิดเห็น เช่น ผ่านทางการประชุมระดับชุมชน/การ ประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ และการประชุม ประชาพิจารณ์
4. การเจรจาต่อรอง	การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิด เสนอ ข้อมูล ความคิดเห็น จัดสรรประโยชน์และ ผลักดันข้อเสนอที่เลือกผ่านคนกลาง/ที่ประชุม หรือคณะทำงาน เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้รับ ประโยชน์ที่สามารถรับได้	การเจรจาต่อรอง
5. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในบางขั้นตอน	การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิด เสนอข้อ มูลความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจในบางขั้น ตอนของกระบวนการวางแผน/การจัดการผ่าน ที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับนโยบาย/ตัดสินใจเพื่อรักษาผลประโยชน์ในระดับที่เหมาะสมของแต่ละฝ่าย	การประชุมในระดับตัดสินใจ
6. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การหรือดำเนินงาน	การร่วมดำเนินโครงการ ตลอดจนกิจกรรม ต่างๆ ซึ่งผ่านขั้นตอนที่ได้มีการตัดสินใจร่วมกันเพื่อให้บรรลุประโยชน์ในระดับที่เหมาะสม ของแต่ละฝ่าย	การจัดทำแผน/จัดหาทรัพยากรแบ่ง งาน/และปฏิบัติงานตามแผน
7. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	การร่วมติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงาน ตามแผนงานเพื่อตรวจสอบการบรรลุประโยชน์ ในระดับที่เหมาะสมซึ่งแต่ละฝ่ายคาดหวัง	การประชุมติดตามและประเมินผลการ ปฏิบัติงาน

ที่มา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2541.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2540) ได้เคยศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะด้านชีวกายภาพที่มีความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ลุ่มน้ำข้างเคียง และปัญหาต่างๆ ในพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งในประเด็นปัญหา และองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ดังมีรายละเอียดตามรูปที่ 3.2



ที่มา: สาริต, 2543

รูปที่ 3.2 ความสัมพันธ์เชิงระบบปัญหาหลักของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

3.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545) ได้เสนอถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรวมไว้ว่าให้มีการดำเนินการดังนี้

3.2.1 การเสริมสร้างบทบาทชุมชนและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(1) สร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในเมืองและชนบทอย่างยั่งยืน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ภายใต้กรอบความคิดของตนเองอย่างอิสระ โดยการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่นให้แก่องค์กรท้องถิ่น อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

(3) ให้มีคณะทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเขตเมืองและชนบทที่มีการประสานกันทั้งในแนวราบ และแนวดิ่ง ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จังหวัด และภาค เพื่อให้การศึกษา อบรม ฝึกปฏิบัติ และขยายผลอย่างต่อเนื่อง

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรอาสาสมัครหรือองค์กรชุมชน เพื่อการอนุรักษ์และบริหารจัดการทรัพยากร อาทิ การรักษาป่าชุมชน ป่าชายเลนชุมชน การปลูกฝักปลอดสารพิษ คณะกรรมการลุ่มน้ำ

3.2.2 การปรับระบบการผลิตของภาคให้เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

(1) จัดแบ่งเขตการใช้ที่ดินอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย โดยให้องค์กรท้องถิ่นจัดทำผังการใช้ที่ดินจำแนกตามประเภทกิจกรรม จัดการพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงแผนพัฒนาลงสู่พื้นที่อย่างเป็นระบบ

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนการทำการเกษตรที่เกื้อกูลสิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เกษตรธรรมชาติ เกษตรป่าชาย เกษตรผสมผสาน และไร่นาสวนผสม

(3) ควบคุมและตรวจสอบอุตสาหกรรมให้ปลอดภัย และไม่เป็นอันตรายต่อชุมชน โดยให้ใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

(4) ลดการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำลายสภาวะแวดล้อมในการพัฒนาท้องถิ่น

(5) สร้างมาตรการจูงใจให้ผู้ผลิต ใช้วัตถุดิบที่สามารถนำกลับมาผลิตใหม่ (Recycle) ได้ในการผลิต

3.2.3 ให้มีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- (1) รณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น โดยอาศัยบทบาทของผู้นำชุมชน (พระภิกษุ ผู้นำศาสนาอิสลาม ครู ผู้นำอาวุโส)
- (2) สร้างจิตสำนึกการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้กับประชาชน และองค์กรชุมชน โดยเฉพาะองค์กรเยาวชน โดยเริ่มจากสิ่งแวดล้อมในบริเวณที่อยู่อาศัยไปจนถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชน
- (3) สร้างจิตสำนึกของชุมชนเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ โดยจัดโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการรณรงค์ให้ประชาชนรักษาทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ อาทิ การประหยัดน้ำ ไม่ทิ้งขยะในแม่น้ำ ลำคลอง การรักษาความสะอาด การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและรู้คุณค่า

3.2.4 ให้มีการปรับปรุงกฎหมายและข้อระเบียบบังคับที่เกี่ยวข้อง

ส่วนในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จากผลการศึกษาของโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (EmSong, 1999) โดยรัฐบาลเดนมาร์กสนับสนุนรัฐบาลไทย ผ่านสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ระหว่างเดือนตุลาคม 2539 – เมษายน 2542 ได้มีการเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบริเวณทะเลสาบสงขลา ซึ่งประกอบด้วย

- (1) การลดมลพิษจากแหล่งต่างๆ คือ ก่อสร้างระบบบำบัดของเสียจากเมือง ส่งเสริมให้โรงงานอุตสาหกรรมบำบัดน้ำเสีย ให้มีระบบตรวจโรงงานโดยมีผู้แทนภาคประชาชนร่วมด้วย แนะนำให้โรงงานหลักๆ และฟาร์มเลี้ยงสัตว์ใช้เทคโนโลยีราคาถูกในการบำบัดน้ำเสีย เก็บภาษีจากการเลี้ยงกุ้งหรือโรงงานแช่แข็งกุ้งเพื่อใช้เงินดังกล่าวไปจัดการของเสียจากนากุ้ง ส่งเสริมการปลูกพืชคลุมดินในพื้นที่ลาดชันริมลำคลอง เพื่อป้องกันการพังทลายของดินซึ่งจะตกตะกอนลงทะเลสาบ และควรมีการพัฒนาระบบเตือนภัยเหตุฉุกเฉินเพื่อเฝ้าระวังปัญหามลพิษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายฝั่งอ่าวไทย เช่น การรั่วไหลของน้ำมัน เป็นต้น
- (2) การจัดการน้ำ ควรเสริมสร้างศักยภาพในการประเมินเกี่ยวกับน้ำ (อุทกวิทยา) ให้กับชลประทาน เพื่อที่จะประเมินได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ควรมีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งรับผิดชอบในการรายงานการใช้น้ำ และทำนายสถานการณ์ในอนาคตให้ทราบทั่วกัน นำน้ำบาดาลมาใช้ประโยชน์มากขึ้น และควรมีการประเมินสถานภาพของน้ำบาดาลเป็นประจำทุกปี
- (3) กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่พื้นฐานทางการเกษตร ควรมีการกำหนดอุตสาหกรรมที่กำหนดขึ้นใหม่ในนิคมอุตสาหกรรม ส่งเสริมการแปรรูปยางพาราในชนบท และสร้างเครือข่ายประสานงานกับพื้นที่อื่นๆ และมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อการท่องเที่ยว
- (4) การประมง ต้องมีการควบคุมชนิดและปริมาณการจับสัตว์น้ำ ควบคุมการใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำ เพื่อให้สามารถทำการประมงในทะเลสาบได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น ส่งเสริมให้มีการปลูกพืชผสมผสานเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน (อันเนื่องมาจากการปลูกพืชชนิดเดียว) ส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานระหว่างข้าว พืชสวน และการเลี้ยงสัตว์น้ำ

ในส่วนของการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในขั้นวิกฤติ จะต้องมีการดำเนินการในเรื่องต่างๆ คือ เน้นการคุ้มครองพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารของแหล่งน้ำสำคัญ อนุรักษ์แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำตามธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าชายเลน แถบตอนล่างของทะเลสาบ กำหนดคุ้มครองพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวและนันทนาการ โดยจัดการให้มีความสมดุลกันทั้งทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการเดินทาง และการอนุรักษ์ทรัพยากร จะต้องมีการวิจัยแนวทางการฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกทิ้งร้าง กำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ให้เด่นชัด แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสิทธิที่ดิน จัดทำแนวทางในการพัฒนาหรืออนุญาตในการใช้พื้นที่ชายฝั่งและตลิ่งเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจวางแผนพัฒนา หรืออนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นๆ โดยไม่กระทบกับสิ่งแวดล้อม

จากการที่ป่าต้นน้ำ ป่าชายเลน และป่าพรุบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้ลดลงอย่างมาก จึงได้มีการเสนอแนวทางและขั้นตอนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542) ดังนี้

(1) **ต้องรู้ขอบเขตของพื้นที่ที่จะจัดการ**

- การจัดการหรือการกระทำใดๆ ก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ดำเนินการจะต้องรู้ขอบเขตที่แน่นอนและชัดเจนของพื้นที่ที่จะต้องรับผิดชอบ
- การกำหนดขอบเขตที่จะจัดการให้ชัดเจนจะช่วยลดปัญหาต่างๆ ในอนาคตได้
- จะต้องรู้ว่าพื้นที่ที่จะจัดการนั้นครอบคลุมเฉพาะในหมู่บ้าน หรือหลายๆ หมู่บ้านรวมกัน หรืออาจเป็นการจัดการภายในตำบล หรืออำเภอ

(2) **ต้องรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ที่จะจัดการ** การจะจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้น อันได้แก่

- **ชนิดหรือประเภทของทรัพยากร** ซึ่งแยกได้ 2 ลักษณะ
 - แยกตามลักษณะของการจัดการพื้นที่ป่า ต้องรู้ว่าพื้นที่ป่าที่จะจัดการนั้นเป็นป่าประเภทใด กล่าวคือเป็น (ก) ป่าในเขตอนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า หรือ ป่าสงวนแห่งชาติ (ข) ป่านอกเขตอนุรักษ์ ซึ่งเป็นที่อาจจัดให้เป็นป่าชุมชนในอนาคต
 - แยกตามลักษณะของการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ คือ (ก) นำมาใช้ประโยชน์ทางตรง เช่น เป็นเชื้อเพลิง นำมาเป็นอาหาร สร้างบ้านเรือนและเครื่องมือเครื่องใช้ ยารักษาโรค ฯลฯ (ข) เกิดประโยชน์ทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ
- **ตำแหน่งที่ตั้ง** เพื่อให้รู้ว่าทรัพยากรป่าไม้อยู่เขตใดของพื้นที่บ้าง อยู่ในเขตของตำบล หรืออำเภอใด มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ใด ใกล้หรือไกลจากหมู่บ้านเพียงไร
- **ปริมาณ** ปริมาณทรัพยากรแต่ละประเภทมีมากน้อยเพียงใด หรือมีพื้นที่ครอบคลุมอาณาบริเวณเพียงไร
- **สถานะ** หรือสภาพของทรัพยากร อยู่ในสภาพดี หรือกำลังเสื่อมโทรม มีการเจริญเติบโตเพิ่มจำนวนมากขึ้น ช้าเร็วอย่างไร หรือไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มจำนวน
- **ความต้องการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน** มีมากเท่าไร อะไรบ้าง ทั้งทางตรงและทางอ้อม

- ปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้น
 - ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วมีอะไรบ้าง ระดับความรุนแรงของปัญหา
 - ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต
 - ปัญหาป่าไม้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น การลักลอบตัดไม้ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายที่ทำกิน การจุดไฟเผาป่า เป็นต้น
- (3) **ต้องทราบบุคคลหรือหน่วยงานที่จะเข้ามามีส่วนร่วมหรือมีบทบาทในการจัดการ**
 - หน่วยงานหรือกลุ่มคนกลุ่มใดที่จะเข้ามาทำการจัดการทรัพยากร ต้องรู้ให้ชัดเจน เช่น อบต. ประชาชนและองค์กรของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ทรัพยากรเอกชน หน่วยงานของรัฐบาล
 - แต่ละองค์กรควรมีบทบาทอย่างไร และมีอำนาจหน้าที่แค่ไหน
 - สำหรับปัญหาใดปัญหานี้ หรือการจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง องค์กรใดจะเป็นผู้รับผิดชอบ องค์กรใดองค์กรหนึ่ง บางส่วนหรือทั้งหมดร่วมกัน
 - การจัดการหรือการแก้ปัญหาทรัพยากรที่ดีควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วม อันได้แก่ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแบ่งปันผลประโยชน์ (ปัญหาที่เกิดบ่อยในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ)
 - กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แบ่งตามลักษณะการได้รับผลประโยชน์ คือ ผู้เสียประโยชน์ ผู้ได้รับประโยชน์ ผู้ที่ไม่ได้ไม่เสียประโยชน์ การจัดการที่ดี คือ ทำอย่างไรให้เกิดการประสานผลประโยชน์ให้แต่ละกลุ่มได้ใช้ทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน
- (4) **กำหนดแนวคิดหรือแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้**
 - ให้คำจำกัดความของการจัดการทรัพยากรป่าไม้
 - กำหนดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงที่ได้จากการสำรวจ รวบรวมข้อมูล ซึ่งแนวทางโดยทั่วไป มี 3 ประการ
 - การป้องกันรักษา สงวนเอาไว้ เช่น ป้องกันการลักลอบเข้าไปตัดไม้ การขยายพื้นที่ทำกิน เข้าไปในป่า ป้องกันการเกิดไฟป่า
 - การฟื้นฟูและพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น ปล่อยให้ป่าฟื้นตัวตามธรรมชาติ ปลูกป่าเสริมขึ้นใหม่
 - การจัดการหาวิธีที่ดีและเหมาะสมที่สุด เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด สมเหตุสมผล และเกิดคุณค่าต่อคนส่วนใหญ่มากที่สุด
 - การจัดการทรัพยากรแต่ละประเภทหรือแต่ละพื้นที่ อาจใช้แนวความคิดที่ต่างกัน ซึ่งต้องระบุให้ชัดเจนว่าพื้นที่ใดจะนำแนวคิดใดไปใช้ ในบางพื้นที่อาจต้องใช้แนวทางในการจัดการหลาย ๆ แนวร่วมกัน
- (5) **กำหนดกิจกรรมหรือโครงการที่จะนำมาใช้ในการจัดการ**
- (6) **ติดตามและประเมินผลโครงการ**
- (7) **ปรับปรุงวิธีการ หรือหากลยุทธ์ใหม่ๆ มาใช้ในการจัดการ**

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2540. การศึกษาการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานแบบยึดพื้นที่ กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. เอกสารวิชาการ สดร. 12/2540 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่.
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2541. โครงการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ไม่ระบุสำนักพิมพ์).
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2542. (คู่มือการฝึกอบรม) การควบคุมการลดลงของพื้นที่ป่าไม้: การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อม. ภาควิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.
- สาธิต ภิรมย์ไชย. 2543. รายงานผลการศึกษาวิจัย. (คู่มือ) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล. กลุ่มงานพัฒนายุทธศาสตร์มหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพ, สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545. แนวทางการพัฒนาภาคใต้ ช่วง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- EmSong, 1999. Environmental Management in the Songkhla Lake Basin. Technical Background Report No.26. Office of Environmental Policy and Planning.